

تحقیقی درمورد:

«نسبت مالیاتها به تولید ناخالص داخلی» در ایران

غلامعلی آبائی

نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی معمولاً به عنوان یکی از شاخصهای ارزیابی کارایی مالیاتی هر کشور، و نیز برای مقایسه کارایی مالیاتی دو جامعه به کار گرفته می شود. حال آنکه تشکیل این شاخص به عوامل متفاوت و متعدد بسیاری وابسته است. و به کار گرفتن آن، بویژه در بررسیهای تطبیقی مستلزم دقت و احتیاطی فراوان است، زیرا مبالغی که دولتها تحت عنوان مالیات از مؤسسات و مردم می گیرند، متفاوت و متنوع است. و این مبالغ را در طبقه بندی متفاوتی نیز جای می دهند که اطلاق نام مالیات به آنها در یک کشور با آنچه در کشوری دیگر به عنوان مالیات طبقه بندی می شود، همواره یکسان نیست. به هر صورت علی رغم محدودیت کاربرد شاخص یاد شده، امکان استفاده از آن را به طور کامل نمی توان نفی کرد، و باید اعتراف کرد که این شاخص قادر است برخی اطلاعات را در اختیار کارشناسان قرار دهد، که همراه با سایر اطلاعات، امکان قضاوت در این مورد را به دست می دهد. مقاله حاضر با هدف توضیح این مطالب نگاشته شده است.

ممکن بوده است و ایران، اوگاندا، برمه و بولیوی به ترتیب در آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین از کمترین میزان درآمد مالیاتی نسبت به درآمد ناخالص ملی برخوردار بوده اند. به عنوان نمونه نسبت مالیاتهای مستقیم به تولید ناخالص ملی (برآورد شده توسط بانک مرکزی) در سال ۱۳۶۷ رقمی در حدود ۲/۶۷ درصد بوده است، و مطالعه کارشناسان صندوق بین المللی پول در ۸۶ کشور در حال توسعه نشان می دهد که متوسط نسبت مالیاتهای مستقیم به تولید ناخالص ملی کشورهای مزبور ۵/۵ درصد است. در

به عنوان ضابطه ای برای نشان دادن شرط عدالت مالیاتی به کار می رود که اولاً بدانیم چه مقدار از تولید ناخالص ملی به صورت مالیات قابل برداشت است و ثانیاً این برداشت مالیات در بخشهای مختلف چگونه توزیع شده است که در صورت اندازه گیری متغیرهای مربوط می توان درباره چگونگی عدالت مالیاتی قضاوت کرد.

برابر آمارهای موجود، نسبت کل درآمدهای مالیاتی به محصول ناخالص ملی در کشورهای در حال توسعه در سالهای ۱۹۷۴-۷۹ در حداقل

یکی از شاخصهای مطالعه و بررسی میزان و مقدار مالیاتها در هر کشور، نسبت مالیات به تولید ناخالص ملی است و به طور کلی این عامل مهم بیشتر در شناخت ظرفیتهای مالیاتی مطرح می شود و تنها عاملی است که در واقع می تواند کارایی سیستم مالیاتی را تا حدود زیادی ارزیابی کند. از این نظر، تحلیل نسبت مالیاتها به تولید ناخالص ملی، هنگامی

این میان نسبت مربوط به کشورها همان طور که بیان شد، بسیار کمتر از متوسط مزبور است که علل آن را می توان در گرایش نظام مالیاتی این کشورها به سوی مالیاتهای غیرمستقیم، سطح درآمدها و جگونگی توزیع آن، بافت اقتصادی (واحدهای کوچک تولید و توزیع)، حجم واردات و صادرات، سیستم اداری تشخیص وصول مالیات و ضمانت حقوقی و اجرائی قانون مالیاتها جستجو کرد. برای مقایسه کلی، در زیر، نسبت مالیات به تولید ناخالص ملی چند کشور مختلف در سال ۱۹۷۹ ذکر می شود:

۱. بلژیک	۴۶/۷ درصد
هلند	۴۶/۳ درصد
سوئد	۳۵/۲ درصد
سوئیس	۳۴/۲ درصد
مصر	۲۶ درصد
مراکش	۲۳ درصد
اندونزی	۲۱/۳ درصد
ونزوئلا	۱۹/۲ درصد
ترکیه	۱۷/۶ درصد
پاکستان	۱۱/۴ درصد

آمار فوق نشان می دهد که نسبت مالیات به تولید ناخالص ملی در ایران در سنجش با کشورهای مزبور در حداقل قرار داشته و حتی در مقایسه با کشورهای عضو اکو (سازمان همکاریهای اقتصادی منطقه ای ایران، ترکیه، پاکستان)، به طوری که در نمودار و جدول شماره ۱ آورده شده، در حداقل برداشت از تولید ناخالص داخلی است.

محاسبات انجام شده در بخشهای مختلف اقتصادی در سالهای ۱۳۶۴-۶۵ نشان می دهد که درصد تولید ناخالص ملی به قیمت های جاری در این دو سال در بخش خدمات به ترتیب، معادل ۵۶ و ۵۷/۷ درصد کل تولید ناخالص داخلی را تشکیل می دهد، و این نسبت در مقایسه با سایر گروه های درآمدی، در درجه اول قرار دارد. در حالی که درصد مالیاتهای مستقیم وصولی این بخش در سالهای یاد شده، ۳/۹۲ و ۳/۹۸ درصد بوده است؛ یعنی از درصد وصولی گروه صنایع و معادن نیز که نقش عمده ای در رشد و توسعه اقتصادی ایفا می کند، به مراتب کمتر است. این امر، با توجه به حجم نقدینگی متمرکز در بخش خدمات، که به پدید آمدن نسبت بالا در تولید ناخالص ملی انجامیده است، ظرفیتهای بالقوه ای را در دریافت مالیات مستقیم

از این بخش ایجاد می کند که متأسفانه به دلیل عدم کارایی نظام مالیاتی این ظرفیتهای کلان بی استفاده مانده و در نتیجه فشار بر قشرهای محروم جامعه و صاحبان درآمدهای ثابت افزایش یافته است. نکته جالب توجه این است که سیستم مالیاتی در دریافت مالیاتهای غیرمستقیم از این بخش نیز در مقایسه با گروه های صنایع و معادن و گروه نفت حداقل برداشت مالیاتی را در سالهای یاد شده داشته و از این نظر نیز فشار مضاعفی بردوش طبقات کم درآمد جامعه وارد آمده است. از طرفی گروه صنایع و معادن که نقش عمده ای را در ساختار تولیدی و صنعتی ایفا می کند و باید با اعمال معافیت های مالیاتی و افزایش سقف بخشودگیها و تغییر در ساختمان نرخها در جهت هدایت سرمایه ها به سوی تولید، مورد حمایت سیستم مالیاتی کشور قرار گیرد، از نظر میزان دریافت درآمدهای مالیاتی در جایگاه نخست قرار دارد، به طوری که در سالهای ۶۴ و ۶۵ نسبت درآمدهای مالیاتی این بخش به تولید ناخالص ملی به ترتیب ۱۷/۹۶ و ۱۷/۸۸ درصد بوده، در صورتی که همین نسبت در مورد بخش خدمات به ترتیب ۶/۵۲ و ۶/۲۸ درصد محاسبه شده است. که این نسبتها در مقایسه با فعالیت گسترده بخش خدمات، رقم ناچیزی را تشکیل می دهد. در برنامه اول

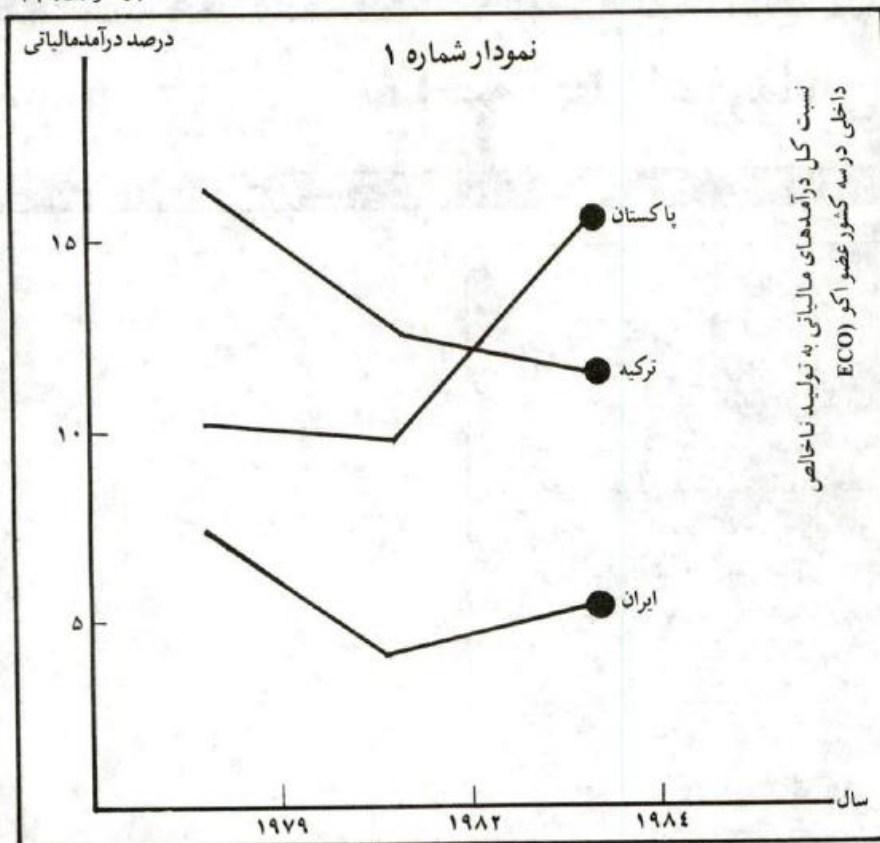
توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، افزایش مالیاتها متوجه بخش خدمات شده است؛ زیرا از یک طرف این بخش بیشترین سهم را در تولید ناخالص ملی و اشتغال و جذب سرمایه های سرگردان داراست و از سوی دیگر وجود مشکلات سیستم مالیاتی در دریافت مالیاتهای کلان که به منظور هدایت سرمایه به سوی بخشهای تولیدی و کاهش کسر بودجه و نرخ تورم، تأکید بر افزایش مالیاتها در بخش خدمات را در برنامه اول قرار داده است. که پیش بینی برآورد این گونه مالیاتها، در صورت عدم تحول در ساختار مالیاتی، مورد تردید است.

جدول شماره ۱

سال	ایران	ترکیه	پاکستان
۱۹۷۹	۸/۷	۱۷/۶	۱۱/۴
۱۹۸۲	۵/۸	۱۴	۱۱/۳
۱۹۸۴	۶/۱	۱۳/۹	۱۵/۵

نسبت کل درآمدهای مالیاتی به تولید ناخالص داخلی در کشورهای عضو اکو (ECO) سازمان همکاریهای اقتصادی منطقه ای

بقیه در صفحه ۷۶

جدول شماره (۷) سهم واردات و صادرات در تولید ناخالص داخلی
کشورهای در حال توسعه در سال ۱۹۸۲

کشورهای در حال توسعه امریکای لاتین	واردات درصد	صادرات درصد	کشورهای در حال توسعه افریقای	واردات درصد	صادرات درصد	کشورهای در حال توسعه آسیایی	واردات درصد	صادرات درصد
آرژانتین	۱۰	۱۳	کامرون	۲۱	۱۹	برمه	۱۴	۶
برزیل	۸	۸	کنیا	۳۰	۲۵	هندوستان	۱۰	۷
شیلی	۲۱	۱۹	تونس	۴۷	۳۷	اندونزی	۲۶	۲۲
کلمبیا	۱۶	۱۲	تانزانیا	۱۸	۹	ایران	۱۲	۱۷
اگوادور	۲۰	۲۱	زامبیا	۳۶	۲۸	اردن	(۰۰)	۵۰
السالوادور	۲۸	۲۳	مراکش	۵۰	۴۷	کره جنوبی	۳۸	۳۵
گواتمالا	۱۹	۱۵	سنگال	۴۳	۳۰	کویت	۵۷	۵۹
اروگوئه	۱۷	۱۴	افریقای جنوبی	۲۸	۲۸	سوریه	۲۴	۱۳
ونزوئلا	۲۹	۳۶				تایلند	۲۵	۲۵
بولیوی	۲۲	۲۵				ترکیه	(۰۰)	(۰۰)
مکزیک	۱۱	۱۷				یمن	۹۷	۱۲
نیکاراگوئه	(۰۰)	(۰۰)				مالزی	۶۰	۵۲
پاناما	۴۴	۳۹				عمان	۴۶	۵۹
پرو	۲۱	۱۸				پاکستان	۲۴	۱۲
پاراگوئه	۲۰	۱۱				فیلیپین	۲۳	۱۶
						سریلانکا	۴۷	۲۸

(۰۰): رقم درست در دست نیست.

همان طور که از این جدول پیداست، رقم وصولی مالیاتها در سال ۱۳۶۷ مبلغ ۹۸۶ میلیارد ریال بوده که براساس پیش بینی های انجام شده، این مبلغ در سال ۱۳۷۲ به ۳۱۸۰ میلیارد ریال و نسبت مالیاتهای مستقیم به تولید ناخالص ملی که در سال ۱۳۶۷ در حدود ۲/۸۳ درصد بوده، در سال ۱۳۷۲ به حدود ۴/۳۶ درصد خواهد رسید و باتوجه به پیش بینی رشد ۳۳ درصدی جمعیت، تولید ناخالص ملی در حدود ۸ درصد برآورد شده است، که در این صورت وضع مردم به طور سرانه ۵ درصد بهبود خواهد یافت. البته موفقیت این برنامه در بخش مالیاتها، بدون تجدیدنظر در سازمان تشخیص مالیاتها و رفع کاستیهای آن، امری غیرممکن است. بنابراین باتوجه به مطالب فوق، نتیجه می گیریم که اولاً، نظام مالیاتی ما در برداشت از تولید ناخالص ملی حتی در مقایسه با سایر کشورهای در حال توسعه در حداقل ممکن بوده است و ثانیاً، در تجزیه و تحلیل توزیع این مالیاتها در بخشهای مختلف اقتصادی، درصد ناچیزی به گروه خدمات که بیشترین سهم را در تشکیل تولید ناخالص ملی داراست، تعلق می گیرد. که در این صورت وجود ظرفیتهای بلااستفاده مالیاتی در این بخش نه تنها تأمین کننده عدالت مالیاتی در سطح جامعه نبوده است، بلکه در بلند مدت، موجبات توزیع نابرابر درآمدها و افزایش فشار برطبقات محروم جامعه را نیز فراهم خواهد کرد. ■

براساس واحد پولی ملی آمده است، باتوجه به دسترسی نداشتن به نرخ ارز برای کلیه کشورها در سال مورد نظر، بویژه کشورهای در حال توسعه، از ارقام نسبی استفاده شده است. ■

توضیح اینکه اطلاعات خام اولیه از آخرین سالنامه آماری موجود سازمان ملل متحد، مربوط به سالهای ۸۴-۱۹۸۳ استخراج شده است. ضمناً از آنجا که ارقام مطلق ارائه شده در سالنامه مذکور

واحد میلیارد ریال

شرح	سال	۱۳۶۷	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰	۱۳۷۱	۱۳۷۲
تولید ناخالص داخلی به قیمت جاری	۲۲۷۹۰	۲۷۲۷۹	۳۱۶۶۵	۳۵۹۳۴	۳۹۸۷۶	۴۳۷۱۳	
مالیاتهای مستقیم	۶۴۶	۸۱۹	۱۰۱۳	۱۲۵۸	۱۵۵۵	۱۹۰۸	
مالیاتهای غیرمستقیم	۳۴۰	۵۴۶	۶۷۵	۸۳۹	۱۰۳۷	۱۲۷۲	
جمع مالیاتها	۹۸۶	۱۳۶۵	۱۶۸۸	۲۰۹۷	۲۵۹۲	۳۱۸۰	
نسبت مالیاتهای مستقیم به تولید ناخالص به درصد	۲/۸۳	۳	۳/۲	۳/۵	۳/۹	۴/۳۶	
نسبت کل مالیاتها به تولید ناخالص به درصد	۴/۳۳	۵	۵/۳۳	۵/۸۳	۶/۵	۷/۲۷	

پیش بینی تولید ناخالص ملی و نسبتهای مربوط طی سنوات (۱۳۶۷-۱۳۷۲)
ماخذ: برنامه اول توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران

دنباله
نسبت مالیاتها به تولید
ناخالص ...

جدول شماره ۲ پیش بینی تولید ناخالص داخلی و مالیاتهای مستقیم و غیرمستقیم و نسبت مالیاتها به تولید ناخالص هر سال در سالهای اجرای برنامه اول (۱۳۶۸-۱۳۷۲) را نشان می دهد:

۱- تولید ناخالص داخلی: عبارت است از مجموع کالاها و خدماتی که طی دوره حسابداری توسط عوامل تولید مقیم کشور تولید می گردد. (تشریح درآمد ملی - بانک مرکزی ایران شهریورماه ۱۳۴۸ GNP)

۲- تشریح شماره ۴۲۷ معاونت امور اقتصادی و بین المللی وزارت دارایی ۳- جزوه خلاصه فعالیتهای سه ساله وزارت امور اقتصادی و دارایی